

Giuseppe Giacosa, Stòria 'd Wilhelm Rhedy¹

(voltà an lenga piemontèisa da René Agagliate; gavà da Giuseppe Giacosa, *Storia di Guglielmo Rhedy, an Novelle e paesi valdostani*, 2002, Lampi di Stampa,

<http://www.ibs.it/code/9788848801447/giacosa-giuseppe/novelle-paesivaldostani.html?shop=5228>, e bele ansima a <http://www.liberliber.it/libri/g/giacosa/index.php>)

1

Wilhelm Rhedy a l'era nà a Gressoney-la-Trinité, e a stasià 'nt na ca sla sinistra dël torent Lys, pòch pì an bass ëd la mira dond a-j parto le doe stra për ël Còl d'Olen vers Alagna, e dla Beta Forca vers la Val d'AJas. Cola ca, com'a l'é costuma da cole part, a l'era formà da doe cite casòte unìe ansema da na bassa fàbrica, ant la qual as deurb l'uss d'intrada, as dësvelupa la scala 'd bòsch e a-i é 'l coridor ch'a pòrta a tute le stansie. Për sòlit un-a dle doe costrussion a l'é destinà al servissi, l'àutra come abitassion. Da na part la stala, la cusin-a, la fnera, n'oficina da minusié e le stansie dij doméstich; da l'àutra le stansie da lét e 'n salon al pian teren, anté 'l padron ëd ca, d'istà, a 'rsèiv ij conossent a un-a dle doe gròsse tàule bëslonghe piassà paralele come 'nt j'osterie.

La famija a viv 'nt la stala o 'nt ël salon, conforma a le stagion, e, an efet ij doi edificissi a fan vèdde lè studi pistin con ël qual a son congignà. Èd le stale come cole ch'i conossoma al pian, cole lassù a l'han mach la dossa caudura e la còtia atmosfera. As vèdd gnanca na branca 'd muraja; tuti ij mur e j'andor ëd l'uss e dle fnestre a son quatà d'ass, piassà an manera che tute le ven-e e ij grop a combin-o simétrich. Èd listej sagomà a curnis a divido le muraje e la vòlta an largh quadrà a la mòda svìssera e a dan a la stansia n'aspet d'asiansa*. Tut a l'é polid e ordinà. Na tramesia 'd bòsch, ch'a riva nen a la vòlta, a taja la stansia për ël longh, a stërma le vache ma a permèt che 'l calor ëd sò fià a sè slarga travers ël passagi lassà al cò. A venta vèdde che lindura! La madama la pì difissiosa dla sità a-i durmiria senza rissé 'l nas. A-i é gnanca 'l sospet ëd cativ odor o fiàira* ma, nopà, un bon odor ëd fèn e 'd làit càud ch'a fan èslarghé le naris. N'arianòt d'eva ciàira a men-a fòra an continuassion minca saloparia ant un-a tampa dond a-i seurt d'aliam ch'a va a nurì ij pra 'ntorn a la ca.

Costa gent, angignosa e pàsia, ant la longa stagion mòrta dl'invern, a travaja an continuassion për mijoresse 'l ni. Minca neuv ëbzògn, minca neuv caprissi a sugeriss ëd neuv truch ch'a dinòto n'amor ëstrasordinari për la ca, un costant ëbzògn ëd desse da fé e

na grand pairansa*. Minca invern a treuva, ant le muraje, ëd neuv ëstërmatòri*, chèich brass ëd bòsch, stërmà, ch'a së slonga a l'improvis pë ten-e su 'd marele 'd fil, o lum, o pann dëstèis, e as dobia e a intra torna ant sò andor lassandlo seuli e polid com'anans. A monta 'd truch misterios e complicà pë deurbè le fnestre o pë smon-e 'l fèn a le vache senza bogesse da setà: gionte e mijorìe ch'a smijo ëd dësmore, e ch'a lo son pë da bon, ch'a fan l'orgheuj dij padron e a fan sorije ij visitator.

Da fòra, le ca le pì pòvre a son costruvùe an muraja fin-a al prim pian e peui, fin-a al tèit, con ëd bion ëd sapin sovrappòst, antëlmentre che cole le pì sgnore a l'han la muraja fin-a al cò. An costa manera tute quante a l'han nen pì che doi pian, dzora a col teren, minca pian a l'ha quatr o sinch ëfnestre e, ant ël mes, na pòrta ch'a buta s'un-a lòbia 'd bòsch ch'a ten tuta quanta la longheur ëd la ca.

La ca 'd Wilhelm Rhedy a l'era tuta an muradura. A l'avìa fala un cert Lysback, fabricant ëd bira anrichisse an Baviera, al qual, antant ch'a pensava 'd finila, a l'era rivaje chèich arvir ëd fortun-a ch'a l'avìa forsalo a lassè l'euvra a metà. La part vers ël torent e la part an mes, valadì la scala a j'ero finie e ël Lysback a l'era vnù a steje con la fomna e la fija, lassand l'àutra metà parèj come ch'a l'era, con le muraje drite, le fnestre senza tlé, stopà mach cole al pian teren. Chersùa la miseria, ël Lysback, dòp doi ani, a l'avìa vendù cola part ëd ca e ij pra dantorn al pare 'd Wilhelm, che, rangiala a la belemej, a l'avìa ficaje soe vintesinch vache, soa grassa person-a e na gigantësca serventa. Wilhelm, an col moment, a l'era soldà an artijarìa, a Pisa.

Tra 'l Lysback e Rhedy pare, comben ch'a fusso avzin ëd ca, a j'era nen ancaminaje gnun-e amicissie. Tut àutr. Èl prim, sempre con ël pensé a j'afé falì, a 'rpossava, con ël silensi, le vantarie dlë scond e a rijia mai 'd soe gròsse facëssie; cost-sì a l'avìa finì pë ofendse e a l'avìa piantà-lì 'd parleje, an pensandlo superbios. Dzorapì ant ël pais a ciamavo *madame* e *mademoiselle* la fomna e la fija dël Lysback, e sossì a dasìa sij nerv al Rhedy, ch'a savìa coma ch'a fusso a mal partì. La gròssa serventa, a prima gionta*, pë un sens ëd benevolensa, a l'era smonusse 'd giuté le doe avzin-e ant ij servissi 'd ca; ma coste, ch'a l'avrìo pa podù 'rcompensela, a l'avìo 'rfudà. A l'era rivajne, allora, na sòrt d'inimicissia muta e rabiosa, ch'as trasformava ant un-a serie 'd cite sponciure* da na part, ant un-a passienta e rassegnà indiferensa da l'àutra. Col pòch pian dë dnans a la ca a l'era stàit dividù an mes con na palissada ch'a marcava ij confin ëd le doe proprietà e mincaun a vivìa dla soa.

Quand Wilhelm a venìa an licenza, sò pare e la serventa a-j ampiniò la testa con dè sfògh ëd vanità ofèisa, e chiel-sì, nen savend d'àuotr, a fasìa muso 'dcò chiel.

Ël pare Lysback e 'l pare Rhedy a son mòrt dl'istess mèis.

Wilhelm, sgnor ëd na vinten-a 'd mila lire, finì 'l servissi militar a l'avìa vendù le vacche, congedà la domèstica e a l'avìa anandià 'l travaj ëd meisdabòsch d'invern e 'd guida alpin-a d'istà.

3

Therese, la fija dël Lysback, a l'avìa antlora 22 agn. Àuta, fòrta, con ij color ëd la salute sël moro, greva 'nt ij moviment come tuti ij viton, a l'avìa col'aria 'd freschëssa e sanità sèrvaja ch'a promèttìa oneste costumanse e bej e fòrt fieuj. Con soa vesta 'd pann ross, pien-a sij fianch, con sò corpèt ëd pann nèir, pien an sël pet, a passava lenta tra la gent ch'as duvertava a vardela. Antècà a pensava a cuse, a ramassé, a lavé ij véder, al pòch òrt e a la polaja, e a trovava 'ncora 'l temp për lese. Përchè Therese a l'era stàita bin anlevà 'nt un colegi ëd Biela e a savìa parlé e scrive quatr lenghe: l'alman ch'a l'é la lenga 'd Gressoney, l'italian, ël Fransèis e l'anglèis. Malgré cost sò fardel ëd siensa, gnun ëd la pian-a a l'avria pijala për na sgnora.

Fàit a l'é che, a la finitiva, Wilhelm a l'era 'n-namorasse 'd Therese. Mòrt ij doi pare, le nimicissie a j'ero finìe, e travers la palissada chiel a l'avìa 'ncaminà a dèscambiè con Therese e soa mare ëd dèscors pràtiche e pian da bon avzin. Ël Lysback, sentendse vzin a meuire, a l'avìa 'ncaminà na contratassion con un bin rich èsgnor ëd Gressoney-St-Jean për vendje lòn ch'a-j restava dla ca, an manera che a le doe fomne a-j restèissa un cit baronèt ch'a-j fèissa vive men malsoà. La vidoa a l'avìa sarà 'l contrat e la ca a l'era stàita vendù a con la clàusola dël riscat a doi ani dè scadensa e con ël drit ëd le doe fomne 'd resteje fin-a a la fin ëd la clàusola. Da già che, an girola për ël mond, a-i era 'ncor un fratel dël Lysback, le pòvre dòne a vorìo, parèj, lassé na pòrta duverta al destin, casomai chiel-sì a fussa tornà al pais milionari.

Ël neuv padron a savìa franch bin che passà i doi ani la ca a sarìa restaje, e dagià ch'a l'era sòlida e piassà 'nt un leu a l'abri dle valanche e bin grassios, a fasìa l'amor ëdcò al tòch dël Rhedy, al qual a l'avìa smonuje dij bej sòld. Wilhelm a l'avìa rëspondù nì che 'd si nì che 'd nò, ma a smijava bin dispòst a agradi.

La palissada ch'a dividìa l'èira a l'era tombà; le doe fomne, pì nen padron-e, a pensavo ch'a tochèissa pa a lor ardrissela; al neuv padron a jè smijava inùtil aussene n'àuotra për

peui campela torna giù pen-a che (come chiel a sperava) Wilhelm a l'avèissa venduje 'dcò soa part e a Wilhelm a jè smijava nen vèra ch'a restèissa an tèra, nen mach, dagià ch'a l'era bruta da vèdde, na neuit a l'ha cuijla, a l'ha fala a tòch e a l'ha portà ij tòch ant ël grané dle Lysback.

An costa manera l'èira a l'era polida e Wilhelm a podìa, senza perde temp a ufri-je, feje mila cit servissi a le avzin-e; servissi che s'a l'avèissa dovuje smon-e, peul esse ch'a sarìo stàit arfudà ma, na vòlta fàit, a j'ero bin evnù, nen mach, a na ciamavo dj'àutri. E peui, superbiose, cole doe d'òne a 'l l'ero pì nen, se mai a lo fusso stàit.

4

Wilhelm a l'era un bel giovò sincer e giovial, a fasìa rije Therese e a contava maravie a la mare. D'istà quand ch'a 'ndasìa a fé la guida su për ël Mont Reusa, a-j lassava la ciav ëd ca, e tornand a pijela, a 'ntocava për fòrsa conté anté ch'a l'era stàit, e ij pericoj superà e describe le neuve matade dj'alpinista. Chèich vòta Therese a fasìa da antèrpret a j'Anglèis, e a passava për lor come la fomna o la seure 'd Wilhelm. A 'n bel moment cost-sì a l'avìa capì che sté senza vache a l'era pa possibil e, avendne catà doe, a l'avìa pregà Therese ch'a-j dèissa deuit e divide, parèj, ël profit.

Ël neuv padron, minca tant, a tornava a la cària 'd Rhedy për compreje sò tòch ëd ca, ma, sicome chiel-sì a 'rsistìa, a l'avìa ideà un pian për convincc-lo.

A l'ha 'ncaminà a compreje dij teren d'antorn, e Wilhelm a vendìa. A prima bòta pòche tàule, peui d'àutre, a tochetin, an aussand ij pressi, dasend andaré a minca 'rbass dij pressi, e a contestava, e a l'era vèra, che chiel a l'avìa pa da manca 'd vende, ch'a lo fasìa për cortesia, perchè a savìa 'ntè ch'a vorèissa paré 'l comprator. E minca vòta ch'a vendìa a butava jè dné për caté 'd boscamenta*, an pais a disìo ch'a vorèissa fé 'l negossiant, e chiel a consentìa.

***

Ël di ch'a l'ha vendù l'ùltim tòch ëd pra, Therese a stasìa sl'èira a vardé 'l padron ch'as n'andassìa tut sodisfàit.

A l'era vers la fin d'otóber, na giornà seren-a e frèida, tutun men trista che al pian, perchè ij sapin a resto verd tut l'ani. Wilhelm a l'é 'vzinasse a Therese ch'a smijava 'd cativ umor: "Còs'i l'ave Therese?"

“I vardo col òmo ch’as na va tut content. I l’ave torna vendù, é-lo vèra, Rhedy?”

“É, l’ùltim pra”.

“Costa ca a l’era pròpi destinà a ’n sol padron. Mè pare a l’è stàit costrét a butejne doi, ma i vèddo bin ch’a durerà nen”.

“I lo spero” a l’ha rëspondù ’l giovo.

“I lo spere? Av pèisa sté ambelessì?”

“I spero che la ca a resta a ’n sol padron. Ma a resta da vèdde chi ch’a sarà col padron”.

5

E dagià che Therese a rëspondia nen, a l’ha sogionzù:

“E s’i fussa mi?”

“Voi? I veule catela voi?”

“É”.

“Për còsa fene, Rhedy?”

“Për marieve, Therese”.

Therese a l’ha aussà la testa për vardelo, seria. Wilhelm a l’avìa ’nt j’euja cola fissità franca e decisa, come ’d chi a compiss n’assion medità d’an pess e fermament vorsù.

“I veule, Therese?”

“Si, Rhedy”.

Antlora ’l giovo a l’ha ’ncaminà a dije sò amor, e ch’a-j vorìa bin già d’an pess, ch’a l’era ’ncorzussne col di precis, an cole circostanse, e a ’rcordava ij leu, l’ora e ’l temp ch’a fasìa, e mila cit aveniment e mila paròle. A parlava ansigà, a la vardava con tendrèssa, mincatant a tirava feura chèich paròla pì càuda, e peui a-j ciamava se ’dcò chila a l’avèissa pensà ’d chiel lòn che adess a-j disìa, s’a l’avèissa nen sentù ven-e cost moment csì car; e chila a rëspondia che ’d si, frapà, con naturalèssa, pien-a ’d grassia. Wilhelm a l’avìa tirala a seté sota la lòbia, s’un trav; as fasìa scur, l’aria dël giassé a sofiava tajenta come na lama; la mare a l’era antècà an facende; as sentìa ch’a montava e a calava, ël romor dij sòco sla scala ’d bòsch, ma gnanca për sò avzinesse ij doi a bogiavo pa. Èl giovo a l’avìa butà un brass antorn a la vita dla fija e a la tirava a chiel; chila a lassava fé, sicura, e a sentìa sò fià càud sël moro.

Pen-a ch’a l’è stàit squasi scur, Therese a l’è aussasse e, tenindlo për man, a l’ha portalo antècà, anté ch’a l’ha contaje minca còsa a soa mare. Cost’ùltima a l’è stàita bin contenta! A l’han sinà ansema e Wilhelm a l’ha mostraje soe intension, sò pian ëd vita.

A Gressoney-la-Trinité a-i mancava n'obergi; cola ca piassà 'nté a confluivo doi important vâlich alpin, a smijava fàita apòsta al servissi dij *touristes*. A l'avìa vendù ij pra d'antorn pèr ambaroné ëd sòld, pèrchè la ca 'ntocava finila da bin, ëdcò la part abità dai Lysback a l'avìa da manca 'd travaj.

Varda-sì pèrchè a catava 'd boscamenta; a vorìa finì le stansie da soa part; a restava mach pì da coaté ij mur e da fé uss e ante dle fnestre; chiel a l'avìa già un bel baron d'ass rabotà e a pensava, ant l'invern ch'a rivava, ëd finì l'euvra, giutà da un sò cusin, ëdcò chiel meisdabòsch, già al corent dël proget. Rivà la prima a sarìo sposasse, a l'avrìo duvertà l'oberge e, a la fin ëd la clàusola 'd riscat, a l'avrìo pagà e bon-a neuit.

La mare a l'ha 'rbëccà che pèr masenté n'obergi a basta pa avèj la ca, ma a-i va la pràtica dl'esercissi; pèr lòn antocava che Therese a trovèissa travaj an chèich grand obergi svïsser e che là a'mprendèissa 'l mesté. Con lòn che già a savìa e con soa salute 'd fer, a sarìa pa stàit malfé trové un pòst; tut a l'era parte sùbit. Ma l'idèja 'd dèstachesse parèj, dè sté tut l'invern, ch'a l'é la stagion la pì ìntima, lontan, a l'era insoportàbil pèr ël Rhedy. E peui an invèrn j'obergi svïsser a son sarà o a fan pòchi afé; mej parte a la prima e 'rmandé le nòsse a l'oteugn. Pèr antant a j'ero ampromèttù*; che bela vita a 'ncaminava pèr lor! Ij viton a san ëspleté, l'avzinansa a rendìa 'l sust pì doss e miraco, a-j chèrsìa 'l gust.

Basta, ël giovo tant a l'ha rasonà ch'a l'ha vinciula.

***

L'invern a l'é rivà anans temp. La comba a l'era tuta bianca, ij sapin verd, squasi nèir, a portavo 'd pèis foravia 'd fiòca. La cascada aranda dla ca a l'era fasse 'd giassa viva: mach un fil d'eva a scoria seuli, oleos sota la crosta, as lo vèddìa, ant la trasparenza dla giassa, deurbe 'd gròsse gòle d'aria. Che silensi d'antorn! Ël vilagi a durmìa coacià. A la matin, a l'*Ave Maria* e a la sèira, a l'*Angelus* chèich ombra nèira a passava silensiosa sla fiòca dura, con na luserna an man e a corìa drita an cesa, peui, pèr tuta quanta la giornà, pì nen n'ànima viva. Ël cusin ëd Wilhelm a rivava a la matin bonora, anfagotà e angrumislà; an sl'uss a pistava fòrt ij pé pèr sopaté la fiòca, Wilhelm a-j duvertava na filura d'uss ch'a intrèissa an pressa e peui tuti doi a rabotavo, a ressiavo, a giontavo d'ass, senza arlass. A la sèira 'l cusin a 'ndasia a ca a deurme e Wilhelm a seghitava 'l travaj.

Therese e soa mare a vivìo tranquile da la soa, an travajand ëdcò lor a la ca 'd l'avnì.

Antajand na frisa dël capital, la mare a l'avìa catà tèila da linseuj e da mantij e përcal da tende; a la matin Therese a tajava përl'èl travaj ëd la giornà e peui tute doe ansema a cuse e fé d'orlo. Wilhelm a l'avìa butà le doe vache ant soa stala, e a-i fasìa na càud piasosa. Ant ël silensi dl'euvra feminin-a as sentìa minca tant, daré dla tramesia, ij posson che le vache a dasìo a la grupia.

Bin àutra letissia a 'rsonava 'nt l'ofissin-a 'd Wilhelm! Chiel a cantava tut ël di. Al regiment a l'avìa 'mprendù certe canson napoletan-e da le cadense svìce, ch' a passavo un-a dòp l'àutra përl'cola gola costumà a le raspante nuanse dël dialèt alman, senza perde gnente 'd soa alegrëssa. Ij vers un Napoletan a l'avrìa pa capije, ma còs'a-j n'an fà? La paròla "*amore*" a tornava a minca refren e cola a surtìa ciàira e polida dai làver dël giovo an-namorà. Ah, l'euvra com'andasìa anans! Che bel castel d'ass rabotà, seulie come në specc, an fond a la stansia! Na stuva 'd pera nèira a bërbojava alegra, la còla a cheusìa a bagn maria e a fasìa 'd gòle gròsse 'mé n'euv ch'as rompìo con un sospir. Peui chiel e 'l cusin a 'ndasìo a mangé da le avzin-e e a 'ntocava sente che ciance festose, che rijade s-cëtte antorn a la polenta.

Ma 'l travaj pì gròss a l'era 'd neuit. A la sèira, parti 'l cusin, fàit un pòch l'amor a vos bassa con la morosa, Wilhelm a-j dasìa la bon-a neuit a le fomne, denunsiand na seugn da nen arziste. Le fomne a savìo bin ch'a 'ndasìa torna a travajé, ansi, Therese a l'avìa, na vira, tentà chèich mesa paròla al propòsit; ma 'l Rhedy a l'avìa negà come në sfacià e Therese a l'avìa pa 'nsistù.

Wilhelm a stasìa ciuto a conté ij pass ëd la morosa su përla scala, a la sentìa 'ntré ant la stansia, andé e vnì con coj sent vir ch'a fan le fomne anans ëd cogesse, a 'nmaginava mila ròbe, a compagnava con la ment tuti ij moviment ëd la franch bela përsòn-a. Chèich vira a surtìa da la ca e a stasìa con j'euj fiss sla fnestra 'n luminà 'd Therese, e jè sguard a j'ero csi fòrt ch'a smijava ch'a vorèisso foré ij véder e intré 'nt la stansia. Dëstissà 'l lum e ij romor, Wilhelm a tornava a l'ofisin-a, a viscava na gròssa lanterna a petreuli pendù a la vòlta, a 'mpinìa la stuva e peui anans përl'ore. Che bel ciàir ch'a dasìa cola lanterna përl'oficina! Da fòra la fiòca dë dnans a la fnestra a l'era 'n luminà përl'un bel tòch; a smijava un fium d'argent. Ma Wilhelm a vardava pa feura; sol, ant la grand seugn invernal e naitera a stasìa piegà sël banch, a aussava j'ass come busche, a jè strenzià con un posson a la mòrsa, e peui rabotand a fasìa seurte 'd raboton eguaj, spirale ch'a fiocavo an tèra silensiose e a fasìo baron. Ah, a cantava pì nen allora, a cantava pì nen, a l'avìa d'àutr da fé,

e peui a sentlo canté, Therese a l'avria podù pensé che chiel a vorèissa fesse sente, a col pensé a venìa ross come un fiolin. A l'era segur che Therese a dasia apress, dësvijà, a sò travaj; a savìa che minca martlà a rëspondìa 'nt ël cheur ëd la morosa, ma a vorìa ch'a-j rivèissa mach ël son ëd l'euvra; l'euvra sola a l'era necessaria, l'euvra ch'a formava la costrussion ëd sò boneur, ëd sò avnì; canté a col'ora a sarìa stàit na vantaria grossera.

A la fin ëd l'invern la ca a l'era finìa. Wilhelm, ël di 'd Pasqua a l'ha mnà le doe fomne a vèdde 'l neuv repart, tut odoros ëd përzin-a. A la sèira a l'ha 'nvità a sin-a ël sindich, ël prevòst, ël sechërtari e diversi amis; la mensa a l'é stàita parià ant ël grand salon da disné dël neuv obergi, e a s'é beivusse a jë spos.

L'indoman Therese a partìa pë Zermatt. A la compagnovo tute quante le guide dël pais, an onor ëd Wilhelm. A l'han pijà pë la pì longa, passand la Beta Forca, peui le Sime Bianche, peui ël Còl dël San Teòdul. Mai gnun lòrd d'Inghiltèra a l'ha avù, pë traversé ij giassé, un cortegi csi vajant e numeros. A l'é stàit un viagi 'd doi di, e a la sèira dlë scond a son rivà a Zermatt. Là Therese a l'era spetà pë un travaj da guardarobera. Èl padron a promèttìa, dzorapì, ëd prontela al masent ëd n'obergi, e, come ch'a l'ha vèddula, a l'ha confermà che da lì a ses mèis a sarìo riuissì 'nt ël propòsit.

E Wilhelm a l'é tornà a Gressoney con la tristèssa 'nt ël cheur. Vaire vòte da soa ca 'rfàita a vardava ij pich dël Mont Reusa con j'euj pien ëd lerne. Col cel azur da l'àutra part a l'era 'l cel ëd la Svìssera, e a pensava che al pian an pòche ore a l'avria coatà la dèstansa ch'a-j dividìa; nopà ambelessì a-i era an mes ël grand gigant, con ij sò mar ëd giassa, con soe rochere pressipitose, pien ëd pericoj, mnassos ëd mòrt a minca pass.

Ma 'l temp a corìa, e a-i era mila pensé e mila facende. A l'ha catà ij mòbij, j'utiss ëd la cusin-a, sempre giutà e diret da la mare 'd Therese. La pòvra veja as fèrmava nen na minuta. Therese a scrivià 'd longhe litre, pien-e d'afession, mzurà e posà com'a l'era sò temperament.

Ai primi d'agost a l'é stàit tut pront. Wilhelm na bela sèira a l'ha nunsia a la veja che l'indoman a sarìa 'ndà a Zermatt. La pì curta a l'era passé ël Lysjoch e calé drit pë ël giassé dël Còrner: eut o des ore 'd marcia. Ma 'l pass a l'é malfé, arzigos, Wilhelm, da sol, a vorìa pa butesse 'nt ij pastiss. N'àutra vòlta, an circostanse diverse, a l'avria nen pensaje 'n moment, ma adess, ansì davzin a la gòj, a l'avìa nen l'ardiman dë sfidé la Providensa. E peui a vorìa torna fé la stra ch'a l'avìa fàit con Therese, arvèdde torna ij pòst anté ch'a j'ero

passà la prima vira. Da là a sè slongava 'd pì che 'l dobi, ma le memòrie a lo compagnavo. La giornà a l'era magnifica. Wilhelm, partì a doi bòt ëd neuit, a l'é rivà a Fiery an val d'AJas, a set ore. A l'ha mangià un bocon ëd colassion e a l'é butasse sùbit an marcia për le Sime Bianche; a óndes ore a l'era al lagh, a na mesora dal còl. Da là, la sòlita stra a monta fin-a al pass, a traversa 'l giassé dël San Teòdul, dòp tre ore 'd camin as riva a le bènne* e da lì d'òltre tre ore 'd dissèisa fin-a a Zermatt. Ses ore e mesa dè stra. Wilhelm a l'avìa marcià già eut ore, ma chi a l'ha fàit ël mesté 'd guida a conòss nen la fatiga. Fàit a l'é che 'l traguard pròssim a lo fasìa vnì impassient. Èl giassé dël Teòdul as dèsvlupa sla part italian-a; ancora tre ore e mesa anans ëd rivé a vèdde ij clivi dla Svissera, anans ëd vèdde j'ève ch'a calo a Zermatt. N'eternità!

Ma dal lagh anté ch'a l'era chiel, an rampiand su për le rochere a pich, ij contrabandié a monto al giassé dl'Aventin-a an men che quaranta minute; tuta quanta la stra a l'é scursà 'd tre ore. Èl pass fra le rochere a l'é fatigos e malfé, ël giassé a la sima a l'é s-ciapà an mila schèrvass senza fond, ma ij contrabandié a lo passo, da soj, ëd neuit, con un pèis an sle spale 'd quatr o sinch miria. Wilhelm a l'é stàit un moment a pensé; se Therese a fussa stàita lì, ëd sicur a l'avria faje pijé për la pì longa, ma as sà, le fomne a sè sbaruvo për gnente. E peui, quasi për tentassion, an col moment, un sofi geilà a l'ha anrupì la superfice dël lagh. Wilhelm a lo conossìa bin col buf; a l'ha vardà an su, sagrinà; da le ponte fin-e dle Sime Bianche a svantajavo, come 'd drapò, dè strass ëd nivole, da na part strèite a la ròca, da l'àutra striplà dal vent. Òh! Òh! A-i era pa temp da perde, la pì curta a dventava, ëd colp, la pì bon-a, e dèsgagesse senza pì vardé 'l cel! Vardlo-là për le rochere: a rampignava come un gat, a quatr piòte, silensios e vigilant. Com'a montava! Che abim a lo dividìa dal lagh! Le pere sbogià a-i tombavo 'ndrinta. Wilhelm a l'é rivà an ponta an mesora. A colava sudor, la frèid a-j giassava ij pann a còl. Ai sò pé, da col clivi svisser tant sustà, a montava vers chiel un cel tempestos. A l'era la pì gròssa tormenta ch'a l'avèissa mai vist. A smijava che la fòrsa 'd tuti ij vent dël mar e 'd tuti ij volcan a 'rbuijèissa, aussand d'onde gigantèsche për peui spèrfondé an gorgh mostruos brogiand con n'artron senza fin.

Wilhelm, da soa posission, al seren, a vèddìa le lòsne sota 'd chiel e a sentìa l'arson dij tron. E le nivole a montavo, lente ma senza pòsa. A l'han anvlupalo, stèrmandje minca ròba e a l'é stàit pijà ant la tormenta. Bogesse a podìa nen, lontan tre pass a l'era top come la boca dël luv, na frèid ùmida e s-ciassa a lo angarghìa*; minca tant la tempesta a molava na frisa e allora a l'era un silensi mortal; peui ël vent a 'rpijava sò vir e a s'anspèssia an

gran-e 'd tempesta bin dura ch'a turbijonavo senza arlass e Wilhelm, sota le foëttà dla tempesta e dla fiòca, sborgnà, anreidì da la frèid e dal terror, dësperà, as sentia meuire.

La tormenta a l'ha continuà pr'un pess, peui a l'é finia ant un crèp e a l'é tornaje 'l sol. Wilhelm, arpijasse dal mortal antèrpiment, a l'é aussasse pèr arpijé la stra. A l'era restà, fin-a a col moment pogia a la picòssa, curvà pèr salvé la faccia da la tempesta. Ma pen-a a l'ha provà a butesse an pé, costi a l'han nen ètnilo e a l'é tombà. Minca sfòrs pèr aussesse a l'era inùtil. A riussia a butesse an ginojon, ma ij pé a restavo antèrpì e rigid. A l'é gavasse le scarpe e ij gròss caussèt ancrostà 'd giassa, a l'ha ficà ij pé ant la fiòca, a-j fèrtava con le man, antocava bin ch'a-i tornèissa la vita! A l'é gavasse la giaca e con costa a l'ha 'n lupaje, a l'ha butaje 'd fiòca 'nsima e peui esponuje al sol. Èl sol a slinguava la fiòca, ma ij pé a sentio gnente: na cancren-a bin ràpida a l'avìa an-neirìe: a j'ero mòrt.

Alora a l'é vèdduse perdù. A doi pass a-i era un chèrvass con soa gola vèrda. A l'é rabastasse fin-a lì, a l'é setasse an brova, con le gambe ch'a pendio 'nt l'abim, e a l'ha spetà la mòrt. Pèr un moment a l'ha pensà 'd lassesse tombè 'nt lè schèrvass, ma a l'ha 'rpossala; l'aria lavà da la tempesta a l'avìa na trasparenza matinera e lè sguard a vèddia, da l'àutra part dël giassé, ij pra e le pinere ch'a calo a Zermatt. Wilhelm a l'ha vorsù avèj cola vista fin-a a l'ùltim sospir. A vardava lagiù, as disìa che Therese a l'era là, bon-a e seren-a, atenta ai pasi travaj doméstich. A la vèddia calé e monté con la vesta rossa, pien-a sij fianch, co'l corpèt nèir, pien sël pet, surijenta e posà, vardà con maravia da tuti. Chila, certament, a pensava a chiel e a lo savìa a Gressoney ant la ca ch'a duvia arsèiv-je spos; che dolor a l'avria avù a la notissia 'd soa mòrt! "Antè ch'a l'é Wilhelm? Pèrchè a scriv pì nen?" "Ma a l'é partì pèr Zermatt, apòsta pèr èvnite a trové". "Partì! A l'é nen rivà, e a l'é passaje diversi di!" Ah! come a l'avrìo sercalo pèr ij giassé! Tute le guide 'd Gressoney e dla Val Tournenche a sarìo montà e Therese con lor, dèscarpentà e dësperà.

Peui a l'ha scrivù con èl crajon sël librèt da guida sò testament. Na riga sola: *I lasso tut èl mè a Therese Lysback, mia morosa.*

Èl di a mujrìa, quand na seugn invincibil a l'ha pijalo. Le fasse le pì basse dël Mont Reusa a j'ero già scure, le pinere e ij pra ch'a calo a Zermatt as confondìo con la nuansa bleuva dle montagne lontan-e, sij vivent èd le vaj e dla pian-a a-i calava la grand ombra dla neuit e, antorn a col mòrt, a rijìa, rosà*, n'ùltim ragg èd sol, tant doss.

*asiansa = agiatezza

*fiàira = tanfo

*pairansa = disponibilità di tempo

*stermatòri = nascondiglio, ripostiglio

*a prima gionta = dapprima, all'inizio

*sponciure = punzecchiature, dispetti

*boscamenta = legname (da costruzione)

*ampromëttù = promessi, fidanzati

*bënne = capanne

*angarghì = impigrire

*rosà = rosato

¹ L'autor ant ël racont a ciama ij sò personagi "Guglielmo" e "Teresa", mi i l'hai pì car ij nòm alman "Wilhelm" e "Therese" pèr restè pì aderent a la lenga parlà ant la comba dël Lys, ël walser. (*ndt*)